

A DÉLVIDÉK FELADÁSA ÉS SZEGED 1848/1849 TELEN (Az újszeged—szőregi csata)

A katonai helyzet alakulása 1848/49 fordulóján

Az 1848. év utolsó havában és 1849 elején súlyos helyzetben volt a forradalom és szabadságharc ügye. Windisch-Grätz, serege élén, december 16-án átlépte a magyar határt. A támadást követő hetek súlyos csalódást okoztak mind a magyar kormánynak, mind a magyar népnek, amely joggal várta el a legkeményebb helytállást a nagy áldozatokkal megteremtett hadseregtől. Görgey Artur a várakozásokkal ellentétben harc nélkül visszavonult, s nyomában a császári főszereget birtokba vette a Dunántúlt, majd az ország fővárosát is.

Mindez természetesen a Délvidéken is alapjaiban befolyásolta a korábbi katonai erőviszonyok alakulását. A szerb—magyar megbékélési terveket egyik napról a másikra megsemmisítette Bécs közbelépése. Windisch-Grätz november 13-án írt levelében Rajačić érseket felszólította, hogy kerüljön minden összeköttetést Kossuthal, s egyben kilátásba helyezte a szerb kívánságok teljesítését.¹ Miután Beöthy Ödön délvidéki kormánybiztos szerb—magyar megbékélési kísérletei 1848 november végén kudarcba fulladtak, kiéleződött a küzdelem a szerb felkelőkkel.² Így aztán a magyar honvédsereg nem csak Windisch-Grätz csapataival, hanem a szerb felkelőkkel is kénytelen volt tovább birkózni.³ Ugyanakkor Erdély felől is veszély fenyegetett. Egressy Gábor kormánybiztos december 14-én kelt levelében felhívta a szegediek figyelmét „az Erdélyből Lippáig előnyomult ellenség közeledésének veszélyére”.⁴

Windisch-Grätz tábornagy már december 13-án értesítette Rajačićot és Ferdinand Mayerhofer belgrádi osztrák konzult, hogy december 16-án indul seregével a magyarok ellen. A főszereget a legrövidebb útvonalon Buda felé nyomul és maga előtt kergeti Görgeyt, majd egy hadosztályt Budáról a Délvidékre, Szeged felé fog küldeni. A tábornagy által kidolgozott haditerv szerint a bánági csapatok koncentrációja után elfoglalhatja Versecet, és összeköttetésbe lép Temesvár—Arad erődökkel.⁵

Szeged akkor hadászati tekintetben — magyar szempontból — a Délvidék, illetve — az ellenség szemszögéből — a Tiszántúl kapuját jelentette. Ha Szeged 1849 első hónapjaiban elesik, akkor az ellenség hídfőálláshoz jut a Tisza bal és a Maros jobb partján, és ezzel a helyzet — úgyszólván — kritikussá válik a magyar forradalmi haderő számára. A város megtartása alapvető fontosságú volt, függetlenül attól, hogy ezt a magyar politikai és katonai vezetéssel szemben a császári hadvezetés nem, illetve csak részben ismerte fel. Szegednek és az 1849 január—februári Szeged körüli harcoknak nem csupán helyi, de igen fontos országos jelentősége is volt.

A császári hadsereg létszáma a tartalékokkal, az erdélyi szász nemzetőrsgel, a román és szerb felkelőkkel együtt jóval meghaladta a 150 ezer főt. Ugyan-

¹ Kovács Endre: Magyar—délsláv megbékélési törekvések 1848–49-ben. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 5. sz. Budapest, 1958. 74–75. o.

² Spira György: Polgári forradalom (1848–1849). In: Magyarország története 6/1. 1848–1890. Budapest, 1979. 303. o.

³ Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest, 1980. 86. o.

⁴ Csongrád megyei Levéltár (a továbbiakban – CsmL) Szeged Város Bizottmányi Közgyűlésének jegyzőkönyve (a továbbiakban – Biz. közgy. jkv.) 1848. december 17., 470. sz.

⁵ Thim József: A magyarországi 1848–49-i szerb fölkelés története. I. Budapest, 1940. 275. o.

akkor a kb. 100—120 ezer főnyi magyar haderő szétszórva várta a támadást. Az erők javát még mindig lekötötte a Délvidék. December közepén a Bácskában vagy 12 ezer ember harcolt előbb Bakonyi Sándor báró, később Esterházy Sándor gróf és Vécsey Károly gróf tábornok, a Bánátban pedig 14 ezer Kiss Ernő parancsnoksága alatt. Eszéken és környékén Friedrich Eder tábornok alatt 4000 ember, Péterváradon 5000 harcos állomásozott. A Bácskában és a várakban levő csapatok mintegy 21 ezer főt számláltak.⁶ A délvidéki magyar erők összlétszáma tehát — mint az a részadatok összesítéséből kiderül — 35 ezer fő körül mozgott.

Kossuth Lajos már december 16-án tudatta a déli hadtest főparancsnokaival, hogy a felső tábor segítségére csapataik felvonulását szándékozik elrendelni. December 18-án írja Vukovics Sebő kormánybiztosnak: „Vidéket többé nem védhetünk, a hazát kell védenünk, s e végett minden erőt összpontosítani kell; Kiss Ernőnek meghagyatott, Versecet és Fehértemplomot is elhagyván, igyekezék mentől előbb szabadon működő csapatokat alakítani a Bánság interimalis (ideiglenes — Sz. I.) védelmére, melyek szükség esetén Szegedre támaszkodhatnának. A főellenséget biztosan legyőzve, egész erővel fogunk munkálkodni a most elhagyott vidék visszafoglalására.”⁷

Szeged város bizottmánya előtt „hazánk békességének megnyerése” már V. Ferdinánd király december elején történt lemondása következtében „mindinkább sötétebbnek” látszott. Úgy vélték, hogy „csak az ágyúk előnye fogják eldönteni a magyarnak ügyét”. Ezért Bérczy Antal tanácsnok a december 11-i közgyűlésen azt javasolta, hogy a város nélkülözhető harangjait ágyúöntés céljára adják át, a lakosság pedig cinből készült edényeit ajánlja fel. Dáni Ferenc tanácsnok pedig azzal az indítvánnyal állt elő, hogy a nemzetőrök soraiból alakítsanak tüzércsapatokat.

Bár az Országos Honvédelmi Bizottmány a harangok átadása ügyében még nem intézkedett, s az erre vonatkozó indítványt a közgyűlés maga is „üdő előtti”-nek találta, a nélkülözhető harangok felajánlásáról mégis feliratot intézett az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. A nemzetőrökből alakítandó tüzérség megalakításával pedig a városi hadi bizottmányt bírta meg.⁸

A december 22-i közgyűlésen a görög nem egyesült (óhitű) szerb hitközség az alakítandó guerilla-csapat számára — „tisztá hazafiságból a Haza oltárára” — 22 mázsányi két harangját ajánlotta fel ágyúöntés céljára.⁹ A szerb hitközség ugyanakkor azzal a kérelemmel fordult a közgyűléshez, hogy „régí idő olta eltávozott, és mind ez ideig vissza nem jött két lelkészük helyett” egy, a magyar nyelvben járatos és „hazafias érzületű” lelkész alkalmazását az Országos Honvédelmi Bizottmánynál támogassa. A közgyűlés határozottan elítélte a szegedi szerbeket sújtó „minden alap nélküli rágalmaszásokot”, amelyek „jelen időkbén a kedélyek veszélyes felizgatását” idézik elő.¹⁰

Miközben Szeged megerősítésére lázas előkészületek folytak, ugyanakkor szembe kellett szállni a csüggedéssel, a lehangoltsággal, izgatással és rémhírter-

6 *Thim József*: Délmagyarország önvédelmi harca 1848-49-ben. I. Zombor, 1887. 183. o.

7 *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 286. o.; Kossuth Lajos összes munkái (a továbbiakban — KLÖM) XIII. k. Kossuth Lajos 1848/49-ben. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember–december. Budapest, 1952. 801–802. o.

8 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 11., 448. sz.; Uo. Egressy Gábor iratai, 281/1848. sz. Egressy Gábor kormánybiztos Szeged város hatóságának. Szeged, 1848. december 16.

9 CsmL Biz. közgy. ir. 476/1848. sz. Szeged város közgyűléséből a Honvédelmi Bizottmánynak. Szeged, 1849. március 12.; *Reizner János*: A régi Szeged. I. Szeged, 1884. 193–194. o.

10 CsmL Biz. közgy. ir. 476/1848. sz. Szeged város közgyűléséből az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Szeged, 1848. december 22.

jesztéssel is, azokkal az egyénekkal, „kik minden legcsekélyebb csatavesztés alkalmán örvendve, a kedélyek lehangolása előidézését megkísérteni vakmerős-ködnek”.¹¹ Kremminger Antal prépost, a népszerűtlen belvárosi plébános ellen a december 17-i közgyűlésen már nemcsak a gyanú és bizalmatlanság, de a hazafiatlanság vádja is elhangzott. Főként az ő személye ellen irányult a közgyűlésnek az a határozata, hogy a lelkészek működésének ellenőrzésére minden egyházhoz polgári biztosokat nevezzenek ki.

„A lelkészeknek legszentebb hivatásuk lévén — olvassuk a közgyűlési jegyzőkönyvben — a népet hazánk jelen zaklatott állapotában a körülményekről népszerűen felvilágosítani, s a haza megmentésére intézett kormányrendeletek minél pontosabb teljesítésére hathatósan felhívni, áldozatra és tetterre buzdítani.”¹² A szegedi papság nagyobb része valóban buzgón teljesítette „hazafiúi kötelességét”, „a szószékről az igazság evangéliumát hirdetvén, s némelly jelesebb eseményeket a hírlapokból felolvasván; miért is a köznép nem győzi eléggé magasztalni”.¹³

A december 17-i közgyűlés a felvilágosító munka végzésében számított a tanítók közreműködésére is, hogy „a népek fogékonyságára és lelkiületére minden módon buzgón hatni törekedjenek”.¹⁴

Molnár Pál főjegyző ugyancsak a december 17-i közgyűlésen bejelentette, hogy „a nép felvilágosítására és oktatására”, és „a mindinkább terjedő olvasási szellem táplálására” helyben egy időszaki lapot fog megindítani.¹⁵ S valóban, 1849. január 1-ével megindult az első szegedi hírlap Tiszavidéki Újság címen, melynek szerkesztője s kiadója Molnár Pál főjegyző, munkatársa pedig Szabó Mihály volt. A lap hetenként kétszer, szerdán és szombaton, negyedrért alakban, fél ív terjedelemben jelent meg.¹⁶

1848 karácsonya s az év vége öröm és aggodalom közt telt el Szegeden. Örömkre a nagyszámú nemzetőrséget felváltották, s így az ünnepeket otthon tölthették. De nem kis aggodalmat keltett az a hír, hogy a haderő a Délvidékről Szegeden keresztül a Közép-Tisza vonalához húzódik fel, hogy meggátolja a főváros közelében járó császári hadsereg további előnyomulását.¹⁷

A magyar seregek kivonulása a Délvidékről

1848 végén nyilvánvalóvá vált, hogy Görgey hátrálása miatt a főváros alig ha védhető. Kossuth december 31-re összehívatta az országgyűlés két házát, s indítványozta, hogy a további ellenállás szervezése céljából az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány tegye át székhelyét Debrecenbe. Az új esztendő első napján megkezdődött Pest-Buda kiürítése.

Az 1849. január 2-i pesti haditanács radikálisan szakított az erőket szétforgácsoló korábbi taktikával, és úgy döntött, hogy a Délvidéket feladják és az összes haderőt a Tisza mentén, Tokaj és Szeged között egyesítik. A Tisza vonalá-

11 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 22., 483. sz.

12 CsmL Biz. közgy. ir. 468/1848. sz., 1848. december 17-én Szeged városban tartott közgyűlés alkalmával; Uo. Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 468. sz.; *Reizner János*: i. m. Szeged, 1848. 227–228. o.

13 Kossuth Hírlapja, 1848. december 24., 152. sz., 659. o. 1. hasáb.

14 CsmL Biz. közgy. ir. 468/1848. sz., 1848. december 17-én Szeged városban tartott közgyűlés alkalmával; Uo. Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 468. sz.; *Reizner János*: i. m. Szeged, 1848. 227–228. o.

15 CsmL Biz. közgy. jkv. 1848. december 17., 469. sz.

16 *Reizner János*: A „Szegedi Híradó” politikai napilap negyedszázados pályafutása. Szeged. 1848. 18–20. o.; Április végén a Tiszavidéki Újságot betöltötték. Helyét a május 2-án megindult politikai hetilap, a Szegedi Hírlap foglalta el.

17 KLÖM XIII. Budapest, 1952. 861. o.; *Reizner János*: i. m. Szeged. 1848. 194–195. o.

nak biztosításával lehetővé vált egyrészt a kormány nyugodt szervező munkája Debrecenben, másrészt az összes erők összpontosítása a döntő ellentámadásra.¹⁸

Kossuth Lajos Debrecenben január 9-én írt levelében őszintén feltárta Szeged város közönsége előtt a haza veszélyes helyzetét, s bejelentette a déli seregek felvonulását: „Alsó seregeink felfelé rendelvek egyesülésre, mert egyesülésben van erő. — Ezen egyesülés egyik támasz pontjául Szeged van számítva, oda egy pár zászlóalj rendes őrség fog rendeltetni; de a mellett őrt kell állani Szegedért, a szegedi 8000 nemzetőrnek, a 55 000 lakosnak, hogy Szeged a nemzetnek minden esetre megtartva legyen... Fel uraim, védjétek ezredéves tűzhelyeiteket lelkesülten összeolvadva egy akaratba, elszántan, bátran, — és paisai lesznek önök a hongyülésnek, a kormánynak, a nemzetnek és kettős lesz önök dicsőségének oszlopa nemzetünk életében. — Míg Szeged áll, addig van haza és e hazán magyar nemzet él... Szegednek nem lehet, nem szabad ellenség kezébe kerülni...”¹⁹

Osztróvszky József és Rengey Ferdinánd országgyűlési képviselők szintén proklamációt küldtek Szeged népéhez, amelyben a lakosságot a fenyegető veszéllyel szemben kitartó bátorságra, s a veszélyek hősi leküzdésére buzdították. Őva intették a népet, hogy az ellenség álnok ígéreteire hallgasson. Emlékeztették a lakosságot a szegedi vár német parancsnokainak a Rákóczi-szabadságharc idején elkövetett türhetetlen zaklatásaira, s arra a hitszegő eljárásra, hogy a lakosságtól a fegyvereket beszédtek, s amikor a szerb csapatok a fegyvertelen népre törtek, a német generális a vár fokáról tétlenül szemlélte a gyújtogatást és a kegyetlen ökdöklést.²⁰

Kossuth levele és a követek proklamációja őszintén feltárta a város helyzetét, s a jövő bizonytalanságát a lakosság előtt. Szeged város közgyűlése január 11-i és 15-i ülésén tárgyalta az Országos Honvédelmi Bizottmánynek január 1-én Pesten kibocsátott nyílt rendeletét, hogy az országgyűlés és a kormány Debrecenbe költözik, valamint Kossuth Lajosnak Debrecenben január 9-én kelt, s a város közönségéhez intézett levelét.²¹ Vadász Manó polgármester felterjesztette a Bizottmányhoz Szeged város közgyűlésének január 15-i határozatát, amelyben a város közönsége helyesséssel veszi tudomásul a kormány és az országgyűlés Debrecenbe költözését, valamint az azóta tett védelmi intézkedéseket. Bizik a kormányban, s ragaszkodik hozzá. A polgármester közölte azt is, hogy a nemzetország és az egész lakosság minden támogatást meg fog adni a hadseregnek.²²

Kossuth lelkesült levélben válaszolt a hazafias feliratra: „Vettük Önöknek Uraim folyó hó 15-éről kelt levelét. Megértettük ebből, hogy Szegednek lelkes népe saját tühelyének, s ez által a hazának megvédésére vonatkozó rendeleteinket s intézkedéseinket szokott hazafiúi lelkesedéssel fogadván elhatározta magát s e hazát elhatározott férfiassággal védeni... Önök valósággá emelik uraim Szeged lelkes népe irányában kimondott azon hitünket, mikép míg Szeged áll, addig van haza”²³

A január 2-i pesti haditanács döntése alapján a magyar csapatok beszüntet-

18 *Barta István*: Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban - HK), 1955. 2. sz. 76., 81. o.; *Balázs József*: A délvidéki hadműveletek 1848 nyarán és őszén. HK 1960. 2. sz. 24-42. o. 19 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 71-72. o.; *Reizner János*: i. m. Szeged, 1884. 271-272. o., Okmánytár. 12. sz.

20 *Reizner János*: Szeged története. II. Szeged, 1899. 127-128. o.; A német generálist Glöbitz-nak hívták.

21 CsmL Biz. közgy. ir. 9/1849. sz.; Uo. Biz. közgy. jvk. 1849. január 15., 8-9. sz.

22 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 266-267. o.

23 Uo.; CsmL Biz. közgy. ir. 38/1849. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Szeged város közönségének. *Debrecen*, 1849. január 29.; *Somogyi-könyvtár* (Szeged), Grün-nyomda anyaga, 517/c. Az országos honvédelmi bizottmánytól Szeged Város Közönségének. Debrecen, 1849. január 16. Nyomatvány.

ték a szerbek elleni harcokat. A bácskai és a bánági hadtest január közepén parancsot kapott, hogy vonuljon ki a Délvidékről és csatlakozzék a főserceghez. A Délvidék védelmét a kormány gróf Hadik Gusztáv ezredesre bízta, aki Damjanich és Vécsey hadosztályának a szerb harctérről való elvonulása után azt a feladatot kapta, hogy a visszamaradt hadosztállyal a Szabadkától Szegeden át Makóig nyúló vonalat védje. Hadik főhadiszállását Szegeden üttette fel. Gaál Miklós tábornok vezetése alatt egy hadosztályt Arad császári őrségének zárólására hagytak vissza.²⁴

A Délvidékre küldött parancs, vagyis az összpontosítást előíró rendelet teljesítését gróf Esterházy Sándor tábornok és tisztikarának egy része — mintegy 30—40 császári tiszt — megtagadta. Kijelentették, hogy a szerbek ellen készek harcolni, de Windisch-Grätz seregére fegyvert fogni pártütés. Esterházy lemondott, majd átszökött az ellenséghez. Példáját az alája rendelt tisztek közül is sokan követték.²⁵

Esterházy távozása után a hadtestet csak egyik alparancsnoka, gróf Vécsey Károly mentette meg a teljes felbomlástól, aki öntevékenyen azonnal átvette Esterházytól a vezényletet. Vécsey vasszigorral megfegyvelte hadtestét és január 20-án elindult Verbászról, 21-én Óbecséről, innen Zentán és Magyar-kanizsán át Szegedre vette útját. Január 22-én Horgosról írt a szegedi városi tanácsnak, hogy másnap bevonul a városba. Felszólította a városi tanácsot, hogy Szőreg felé a hidak állapotát vizsgáltsa meg, hogy az oda rendelt lovasság és tüzérség haladék nélkül keresztül vonulhasson. Ha pedig az átvonulás a Tisza jegén keresztül az enyhe idő miatt lehetetlenné válna, akkor kompot rendeljenek az átkelőhelyre.²⁶

1849 január közepén a bács—bánági magyar haderő egy része Szegeden keresztül húzódott fel a Közép-Tisza vonalához. Vécsey tábornok január 25-én vonult be Szegedre, ahol a kedvezőtlen hangulatot szigorú intézkedésekkel igyekezett elfojtani.²⁷ Megérkezése másnapján Baudisz József százados térparancsnok által rendeletet bocsátott ki. A polgári hatóságot a maga felsőbbsege alá vetette, s néhány napig a várost elzárta minden közlekedéstől. Így akarta főhadiszállásának helyét elzárni a kémektől és titkos ellenségtől hemzsegő vidéktől.²⁸ Ezeket a rendszabályokat oly szigorúsággal hajtották végre, hogy még a tanyákra sem lehetett útlevél nélkül kimenni.²⁹

Január 30-án a bácsi és bánági hadtesthez Vukovics Sebőt nevezték ki kormánybiztosnak.³⁰ Vukovicsot az egyre erősödő szerb mozgalmak megfékezésével kapcsolatos teendők intézésére Csernovics Péter mellé még 1848. május 27-én nevezték ki országos biztossá. 1849. január 30-án kiterjesztették működési körét Csongrád s Csanád megyére, Szeged városára, s általában mindazokra a vidékekre, melyekre az addig bánáginak és alsó dunainak nevezett magyar táborok munkálkodása kiterjedt.

Február végén már csaknem 50 ezer főnyi haderő állott a Tiszánál, készen

24 Rüstow: Az 1848–1849-i magyar hadjárat története. I. Fordította Vértesi Arnold, Pest, 1866. 201–202. o.; Balázs József: i. m. HK 1960. 2. sz. 41. o.

25 Lukinich Imre: Hunkár Antal emlékiratai. HK 1926. 372–373. o.; Balázs J.: i. m. HK 1960. 2. sz. 41. o.

26 Vukovics Sebő: Emlékiratai. Budapest, 1894. 421. o.; CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 213/1849. sz. Gróf Vécsey Károly tábornok a városi tanácshoz. Horgos, 1849. január 22.; Spira György: i. m. In: Magyarország története 6/1. Budapest, 1979. 331–332. o.

27 Vukovics Sebő: i. m. Budapest, 1894. 427–428. o. „Ez az állapot Szeged lakóira is rossz benyomást tett.”; Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. II. Pest, 1867. 23. o.; Reizner János: i. m. Szeged, 1884. 200. o.; Borus József: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975. 120. o.

28 Vukovics Sebő: i. m. Budapest, 1894. 426. o.

29 Reizner János: i. m. Szeged, 1884. 200–201.; uő: i. m. II. Szeged, 1899. 128–129. o.

30 Thim József: i. m. I. Budapest, 1940. 286. o.; CsmL Biz. közgy. ir. 46/1849. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Szeged város közönségének. Debrecen, 1849. január 30.

arra, hogy az ellenség főerőivel szemben ellentámadásba menjen át. Ugyanakkor a Délvidéken Szegedig és a Maros vonaláig vissza kellett vonni a honvédcsoportokat.³¹ Amikor január végén Vécsey Károly tábornok hadserege Szegedet elhagyta, gróf Hadik Gusztáv ezredes parancsnoksága alatt csak kisebb védelmi egységeket hagyott hátra. Szegeden és Szabadkán csupán két honvédzászlóalj, két és fél század huszár és két lovas üteg maradt. Ezek a csapatok alkották a később alakult IV. hadtest magvát.³²

A katonai erő kivonulása után a szegedi nemzetőrséget még mindig a délvidéki községekbe vezényelték helyőrségi szolgálatra. A Törökkanizsára kivezényelt — Dobó István és Greguss József kapitánysága alatt álló — két lovas század már a kiindulás alkalmával féktelenkedett; egyszerűen nem akart a városból kiindulni.³³ A magyarkanizsai őrállomáson pedig az a hír kapott lábra, hogy parancsnokuk, Tar Ferenc őrnagy, a lőport rejtegeti, s azért nem osztja ki a két század között, mert a szerbekkel címborál s árulásra készül. A gyanúsításra az adott tápot, hogy az őrnagy segédtsíztjével, Hild József hadnaggyal, naponként át szokott rándolni a Tiszán Törökkanizsára az előkelő Szerviczky családhoz. A nemzetőrök ezeket a látogatásokat úgy magyarázták, hogy az őrnagy összejátszik az ellenséggel.

Egyik napon a látogatóba induló őrnagyot és segédtsíztjét a nemzetőrök megtámadták, s úgy összekeszabolták, hogy az őrnagy azonnal meghalt, Hild hadnagy pedig súlyos sebeiben néhány nap múlva elhalálozott. Ezután a nemzetőrök az őrnagy lakásán kutatni kezdtek, s csakugyan több hordó lőport találtak. Ebből azután arra következtettek, hogy valóban árulás áldozataivá váltak. A két század azonnal felkerekedett, s február 2-án délután haza is érkezett Szegedre.

Vécsey tábornok a két század tisztjeit azonnal lefogatta, s haditörvényszéki vizsgálatot indított ellenük. Mindkét századot — zászlóelhagyás, a fegyelem súlyos megsértése és gyilkosság büntette miatt — a legszigorúbb büntetésben kívánta részesíteni. A század tisztjeit, Dobó István századost és Borbás János főhadnagyot az egyik, és Greguss József kapitányt a másik századból golyó általi halálra ítélte.

Az Alsóváros a halálos ítélet hallatára a város felgyújtásával, az elítéltek erőszakos kiszabadításával és lázadással fenyegetőzött. A tanács kénytelen volt Vécseynél testületileg kegyelmet kérni, de — különös módon — ugyanakkor titkon meg az ítélet végrehajtását szorgalmazta. Az ítéletet február 3-án délután 2 óra tájban végrehajtották; a vár árkában Dobót és Borbást agyonlőtték, Greguss a helyszínen kegyelmet kapott.³⁴

A fenyegető hangulat kitörését úgy háritották el, hogy az ítélet végrehajtása napján a vár körül, az Oskola és a Kárász utcákban, a budai országút és a sóházak irányában ágyúkat állítottak fel, az egyes városrészekben pedig erős fegyveres őrzásokat tartottak.³⁵

Bács megye középső és felső részének helységeiben is maradtak vissza magyar csapatok — igaz, nem honvédek, hanem nemzetőrök. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elképzelése szerint ezeknek — az Eszék felől beérkező, Nemegyei ör-

31 *Spira György*: A magyar forradalom 1848–49-ben. Budapest, 1959. 409–412. o.

32 *Vukovics Sebő*: i. m. Budapest, 1894. 426. o.; *Reizner János*: i. m. II. Szeged, 1899. 126. o.; *Breit József*: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Budapest, 1897. 122. o.; Egy 1849. január 27-én készült kimutató szerint a Szegeden állomásozó csapatok létszáma 604 fő volt (ebből 500 kövítez). Lásd CsmL Népgy. ir. 1. doboz. Tar Ferenc őrnagy. Szeged, 1849. január 27.

33 *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 177. o., 4. sz. jegyzet.

34 *Reizner János*: i. m. Szeged, 1884. 202–203. o.; *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 313–314. o.; *Pap János*: A piaristák Szegeden (1720–1886). Szeged, 1886. 226. o.

35 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 202–204. o.

nagy vezette, 2200 főnyi dél-dunántúli nemzetőr csapat segítségével — már Szabadkánál meg kellett volna állítaniuk a túlnyomóan szintén irreguláris csapatokból, szerbiai önkéntesekből és magyarországi szerb felkelőkből álló ellenséget. Ez azonban nem sikerült. Bács megye törvényhatósági és közigazgatási hivatalnokai szinte teljes számban elmenekültek, a szervezők nélkül magára maradt nép között pedig — mint látni fogjuk — pánik támadt, majd teljes anarchia lett úrrá. Ennek eredménye Bács megye középső, majd felső járásainak igen gyors elvesztése lett.³⁶

A szerbek egymás után foglalták el a magyar községeket. A harc tisztán helyivé vált; hol egyik, hol másik község kelt birokra a változó szerencsével. A Délvidék apró táborokra oszlott; minden falu önmagát védte. Ahol a szerbek győztek, ott szomorú sors várt a legyőzöttekre, s viszont az erősebb magyar falvak sem maradtak adósak a gyengébb szerb helységekkel szemben.³⁷

Midőn Vécsey Károly megkezdte a visszavonulást, a délvidéki magyar lakoságon valóságos rémület vett erőt. Az ellenség rémtetteinek hírére a lakosság nagy része — főként öregek, nők és gyermekek — elhagyták lakóhelyüket, s útra keltek Szegedre, Bajára és Szabadkára. A harcképes férfiak nagy része pedig helységenként mozgó csapatokat alakított, s a szerb falvakat rohanta meg. Kossuth maga is olyan értesülést szerzett, hogy „az alsó vidékről felfelé menekülő csoportokba alakulva, s nem nézve, ellenség-e vagy hű polgára a hazának, a kinek vagyonát érik, rabolnak, sőt volt eset, a hol gyilkoltak is, s általában véve a föld népe között rablás, fosztogatás s valóságos anarchia fejlődött ki”.³⁸

Windisch-Grätz herceg 1849. január 30-i haditerve szerint Kuzman Todorovics tábornoknak, az önálló délvidéki szerb—osztrák hadtest parancsnokának, el kellett foglalnia Versecet, Fehértemplomot, a temesvári császári őrséggel összeköttetésbe lépnie, s azután a Maros-vonalig nyomulnia Szeged felé. A magyar egységek feladata ugyanakkor Szeged, illetve a Maros-vonal közvetlen védelme volt. Így került Csongrád megye, s benne Szeged, a hadi események közvetlen közelségébe.³⁹

Kossuth Lajos február 12-én a déli megyék, városok és kerületek népéhez intézett nyílt leiratában az alábbiakban indokolta meg a délvidéki seregek felrendelésének szükségességét és hasznos voltát: A kormány — olvasható a rendeletben — „Szegeden és Szabadkán hagyott hátra annyi rendes harczedzett erőt, minél több rendezettebb haderő bizonyosan nincs a bácsi rácz rabló táborokban. És biztosan számított arra, hogy a bácsi, szegedi, kiskunsági, alsó csongrádi, s alsó pestmegyei magyar nép nemzetőrsége s összes férfi ereje, midőn saját életét kell a gyilkolástól, saját vagyonát a rablástól, lakhelyét a vad rablók gyűjtőgató kanóczától, nejét, leányát a megfertőzéstől, gyermekét a kínos haláltól védeni, — nem fogja magát gyáván legyilkoltatni...”.⁴⁰

Bácska és a Bánság kiürített falvai a kíméletlenül pusztító szerb lázadók martalékaivá lettek. Rettenetes volt január utolsó napjaiban ez a „nagy szaladás”, ez a gyászos „népvándorlás”. Szomorú sors jutott osztályrészül azoknak, akik télvíz idején a kivonuló magyar sereggel együtt otthonaik elhagyására határozták el magukat. „Siralmas volt a menekülő magyarokat nézni — írja gróf Lei-

36 CsmL Szeged Város Nép és Közgyűlésének iratai. 1. doboz. Török Antal élelmzési biztos levele a városi tanácshoz. 1849. január 5.; *Mészáros Lázár*: Emlékiratai. I. Pest, 1867. 96. o.; *Spira György*: i. m. Budapest, 1959. 409–412. o.

37 *Thim József*: i. m. I. Zombor, 1887. 196–197. o.; *Borovszky Samu*: Bács-Bodrog vármegye. II. Budapest, é. n. 215. o.

38 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 488–489. o. Kossuth utatitása Batthyány Kázmérnak Bács megye védelmével kapcsolatban. Debrecen, 1849. február 19.; *Szeremlei Samu*: i. m. II. Pest, 1867. 24–25. o.

39 *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 185., 300., 302. o.

40 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 409–413. o.; *Thim J.*: i. m. I. Zombor, 1887. 188. o.

ningen-Westerburg Károly honvéd tábornok naplójában —, kik csapatonként követtek bennünket. Szerencsétlen háború, mennyi nyomorúságot hoztál ártatlan emberekre!”⁴¹

Torontál megye élelmezési biztosa szerint „szívszagató volt nézni... a menekülő magyarok vonalait, a meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért. 60 000 ember földönfutóvá lett, sok el sem érte a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradságtól az úton eldőlt... Kun László ideje látszott megújulni, emberek tölték a taligát, hogy a kiállított vonómarhának segítsenek...”⁴²

Bár a menekülők többsége Makónak és Földeáknak tartott, hogy kikerülje a kikindai területet, azért Szeged és vidéke is hamarosan megtelt menekülő magyarokkal. „Csak Szegedre menekült vagy 18 000 lélek”⁴³ Másik részük a Kunságban és Pest megyében keresett menedéket.⁴⁴ Vukovics Sebő országos biztos február 6-án felhívta a városi tanács figyelmét, hogy a Szegedre özönlő bántási nép ellátásáról gondoskodják; a menekültek helyzetén marhatartás s egyéb segély, különösen pedig munkaszerezés által igyekezzenek könnyíteni.⁴⁵

Szeged testvéries érzülettel fogadta a hajléktalanokat. Alig akadt ház a városban, ahol menekült család ne lett volna.⁴⁶ „Szeged város és Csanád megye hatóságai — jegyzi meg Vukovics Sebő — dicséretes buzgalommal erőlködtek a menekülők elhelyezését könnyíteni... De a szükség nagyságához mérve a segítség ereje kicsiny volt. A menekülők nagy része nyomorban töltötte a telet, sok közülük elveszett”⁴⁷ A szomszéd helységekben tartózkodó menekültek között nagy volt a halálozás; Horgoson naponként 30 ember is meghalt.⁴⁸

Nem csoda, hogy a Bácskában és a Bánságban a legnagyobb elkeseredés kerítette hatalmába még a magyar érzelmű lakosságot is. A nép a tisztviselőknek és az uraknak tulajdonította a katonaság elvitelét. A vagyonosabbak majdnem mindenütt menekülésre gondoltak, a parasztok azonban — árulást emlegetve — agyonveréssel fenyegettek mindenkit, aki szökni merészel.⁴⁹

Különösen Felső-Bácskában lázadtak a magyarok az urak, a kaputosok és a vagyonosak ellen. „Bosszúsán szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborút kezdték”⁵⁰ „A szegény nép — írja Thim József — nemzetiségi különbség nélkül nekiesett a vagyonosoknak”⁵¹ Szegeden is forrongott a nép. A „széles kalapú” polgárok gyűlölséggel tekintettek a kaputosokra. Az urak éppen úgy félték a „bundás magyar”-tól, akárcsak a szerbtől.⁵²

A kormány január 19-én azt az utasítást adta Torontál megyének, hogy a megye bizottmánya és tisztikara vonuljon Szegedre, s onnan intézze a megye dolgait. A kormány arról is gondoskodott, hogy a Szegedre menekülők a lehetőségig bizonyos segélyben is részesüljenek.⁵³ Torontál megye székhelyét előbb Újszegedre, majd Makóra helyezték át.⁵⁴

41 *Katona Tamás* (szerk.): Az aradi vértanúk. I. Budapest, 1979. 92. o.

42 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 288. o.

43 *Vukovics Sebő*: i. m. Budapest, 1894. 427. o.; *Lukinich Imre*: i. m. HK 1926. 372. o.

44 *Mészáros Lázár*: i. m. I. Pest, 1867. 96. o., III. 36–37. o.; *Spira Gy.*: i. m. Budapest, 1959. 412. o.

45 CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 273/1849. sz. Vukovics Sebő országos biztos a városi tanácsnak a déli katonai helyzetről és a lakosságról való gondoskodásról. 1849. február 6.

46 CsmL Biz. közgy. ir. 44/1849. sz. Leffter Mihály tanácsnok a városi tanácshoz. Szeged, 1849. február 6.; *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 201–202. o.; CsmL Biz. közgy. jkv. 1849. február 27., 52. sz.

47 *Vukovics Sebő*: i. m. Budapest, 1849. 428. o.

48 Honvéd. (Kolozsvár) 1849. március 9. 62. sz. 247. o., 2. hasáb.

49 *Borovszky Samu*: i. m. II. Budapest, é. n. 215. o.

50 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 314.; *Breit J.*: i. m. I. Budapest, 1897. 122–123. o.

51 *Thim J.*: i. m. I. Budapest, 1940. 313–314. o.

52 Uo. 287–288. o.

53 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 168. o.

54 *Vukovics Sebő*: i. m. Budapest, 1894. 424. o.; KLÖM XV. Budapest, 1955. 889. o.

A bácskai hadsereg felvonulása után a szerbek támadása 1849. január 16-án indult meg, s egyik fő célja éppen Szeged elfoglalása volt.⁵⁵ Todorović 7000 főnyi sereggel és nyolc ágyúval január 30-án Kikindára érkezett, ahonnan Szeged ellen akart indulni.⁵⁶ Január végén már az egész Bánság — egy-két Szeged térszomszédságában levő helységet kivéve, mint Szőreg, Újszeged — az ellenség kezében volt.⁵⁷

A Hadik Gusztáv vezetése alatt álló mintegy 4000 főnyi seregből február elején két hadosztályt hoztak létre. Ezek közül az egyik Gál László alezredes alatt Szabadkát tartozott védeni és Horgoson át fenntartani a közlekedést Szegeddel. A másik hadosztály Igmándy Sándor őrnagy alatt Szegedet, Szőregtet és Makót tartotta megszállva. Az egész sereg, újonnan alakított csapatok által, február közepéig mintegy 12 ezer főre szaporodott, elsősorban gróf Batthyány Kázmér teljhatalmú kormánybiztos buzgólkodása folytán, aki a Bácska és Bánát elmenekült férfi lakosságából önkéntes zászlóaljak sorát alakította.⁵⁸

A Tisza bal partján, Szőregen, Szentivánon és Gyálán Hadik Gusztáv még előrsnek is igen gyenge erőt helyezett el. Február 2-től 10-ig Szőregen összesen négy század nemzetőr, Szentivánon és Gyálán pedig egy század honvéd állomásozott.⁵⁹ A parancsnok a szegedi nemzetőrök harci szellemét nem tartotta megfelelőnek, ezért csupán a Tisza-vonal védelmére szorítkozott.

Kossuth január 22-én az árulók elleni harcra és a fegyveres önvédelem megszervezésére az alábbi felhívást intézte Szeged város közönségéhez: „Néhány hetek előtt — én a magyar nép hű szolgája — láttam Szeged városa lelkes ezreit önkényes hazafiúi szent sugallattól ösztönöztetve megesküdni az örökkévaló Istenre, hogy a hazát védeni fogják rendíthetetlenül. És én leborultam e látvány előtt és azon hitemet fejeztem ki, hogy ha a főváros el találna veszni, Szeged legyen a haza szabadságának dönthetlen oszlopa. Én e hitben vagyok jelenleg is. Illy hittel tekint a magyar nemzet Szeged felé...

Azért tehát a nemzet nevében meghagyatik Szeged városa tanácsának, hogy a város közönségét egybegyűjtve Szeged lelkes magyar népe előtt úgy ezen felhívást, mint a Közlöny ide 4-ik és 7-ik számaiban foglalt országgyűlési határozatot s kormány rendeleteket a nép előtt felolvastassa, s a tömegestől népfelkelést Szeged városa oltalmára akkint rendezze, hogy ha a hitszegő ellenség Szeged tájéka felé csak közeledni merne is, a felülről, s alulról ellene nyomulandó vitéz seregeink támogatására, rettenthetetlen ezereivel tömegestől síkra szállhasson, s a német zsarnokság zsoldosaival megéreztesse, hogy Szeged magyar népén idegen önkény uralmat soha sem fog gyakorolni”.⁶⁰

Ebben a veszélyes helyzetben az Országos Honvédelmi Bizottmány január 25-én Hunkár Antalt, Veszprém megye főispánját nevezte ki e vidékre teljhatalmú kormánybiztosnak.⁶¹ A népfelkelés rendezésére kiküldött kormánybiztos a február 2-án Szegeden tartott közgyűlésen máris megtette a szükséges intézkedéseket. A népfelkelés rendezését, készen tartását a hatóság legszorosabb kötelességévé tette. A hatóság a város és vidék megvédésére elrendelte, hogy a nemzetőrszázadosok a nemzetőröktől elkülönözve jelöljék ki mindazokat az

55 Mészáros Lázár: i. m. III. Pest, 1867. 36–37. o.

56 Reizner János: i. m. Szeged, 1884. 204. o.; *uő*: i. m. II. Szeged, 1899. 131. o.

57 Vukovics Sebő: i. m. Budapest, 1894. 424. o.

58 Rüstow: i. m. I. Pest, 1866. 201–202. o.

59 Reizner János: i. m. Szeged, 1884. 205. o.; *uő*: i. m. II. Szeged, 1899. 131–132. o.

60 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 196–197. o.

61 CsmL. Biz. közgy. jkv. 1849. február 2., 28. sz.; Lukinich Imre: i. m. HK. 1926. 371 o.

egyéneket, akik a külön tisztek által vezérelendő népfelkelésben részt vesznek. A „felkelő népséghez” összeírandók a menekültek is. Ugyanakkor minden népfelkelőnek kötelességévé tették „bárminemű fegyver-eszköz” megszerzését.⁶²

Todorović főerejét Törökkanizsán vonta össze. Minthogy Szegedet mind Kanizsa, mind pedig Kikinda felől támadás fenyegette, a szegedi nemzetőrség egy részét — pénz és élelem nélkül — ugyancsak Horgosra rendelték ki előőrsi szolgálatra.⁶³ Gombás József százados február 5-én Szőregről kért a városi tanácstól erősítést és ágyúkat: „Intézkedjék tehát igen tisztelt Polgár Mester Úr erélyesen — fejezi be levelét Gombás százados —, úgy a mint azt a veszedelemnek kitett városunk boldogsága megkívánja, mert mi ugyan itt megtámadtatás esetére vérünket és életünket nem fogjuk kímélni, de azért ha segítség nélkül elveszünk, városunkat még nagyobb veszély fogja fenyegetni”.⁶⁴

Február 9-én a szőregi magyar lakosok is kérelemmel fordultak a szegedi polgármesterhez. Az onnan elvitt két ágyúnak azonnali visszaküldését, és azok kezeléséhez értő tüzérek kirendelését kérték, „minthogy tudomásunkra van — írják —, hogy a dülő csorda itt a kert alatt Szent Iván szigetbe gyülekezik”.⁶⁵ (Itt Tiszaszigetről — a korábbi Ószentivánról — van szó.) A szőregi magyar lakosság „a felkelő szerbek elől leginkább Makóra, Szegedre, Tápéra, s egyéb közelebb fekvő magyar városokba s helységekre” menekült.⁶⁶

Szeged, illetve a körülötte fekvő falvak elleni szerb támadás február 9-én kezdődött. Lazar Žubon szervíánus különítményeivel Szőreg előtt jelent meg. A községben a 8. honvédszászlóalj egy százada, a szegedi nemzetőrök két zászlóalja és 160 vásárhelyi lovas nemzetőr alkotta az őrséget. A szerbek Hadik Gusztyav ezredesnek Szőregre, valamint Gyalára előretolt gyenge előcsapatait visszanyomták. Az ott állomásozó szegedi és vásárhelyi nemzetőrség a Tiszán „a gyenge jégen a legnagyobb életveszély közepette kelt át”, és Szegedre szaladt vissza.⁶⁷

A szőregi katolikus (magyar) lakosok közül sokan nem tudtak elmenekülni a „véres veszély” elől — olvashatjuk egy későbbi halotti anyakönyvi bejegyzésben —, „többen közülök kegyetlenül meggyilkoltatván a szerbek düheknek áldozatul estenek”.⁶⁸

A szerbek szőregi győzelme a szegedi lakosság különböző rétegeiben különféle érzelmeket keltett. A sértett Alsóváros „némi dacos közönnyel”, mások keserű szégyennel és bosszankodással fogadták a vereség hírért. Ismét mások attól féltek, hogy a szerbek Szegedet fel fogják dúlni.⁶⁹ Maga a polgármester is aggódott városáért, s futár által jelentést küldött Kossuthhoz a szerbek szőregi győzelméről. Közölte Kossuthal, hogy a szerb felkelők, miután Óbecsét, Zentát, Török- és Magyarkanizsát, s a Bánátot elfoglalták, előző napon (február 9-én) Szőreget is megrohanták, s onnan a gyenge nemzetőri erők megszaladtak. A polgármester kérte Kossuthot, vegye fontolóra, milyen mérhetetlen kárt jelentene

62 Uo. 29. sz.; *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 205. o.

63 CsmL Népgy. ir. Szám nélküli irat. A Szegedi Nemzetőr Sereg Parancsnokságától a polgármesternek. Szeged, 1849. február 9.

64 CsmL Szeged Város Tanácsának iratai, 276/1849. sz. Gombás József szőregi százados jelentése Szeged polgármesterének. Szeged, 1849. február 5.

65 CsmL Népgy. ir. 1. doboz. Szőregi polgárok kérelme a szegedi polgármesterhez. Szőreg. 1849. február 9.

66 *Matricula Defunctorum Ecclesiae E. C. Szőregh. Lib. 4. 1846–1862. p. 24.*; CsmL Szeged Város Tanácsának iratai 1427/1849. sz. Szoltványi Sándor szőregi menekült tanító kérelme a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez. 1849. február 9.

67 *Olchváry Ödön*: A magyar függetlenségi harc 1848–49-ben a Délvidéken. Budapest, 1902. 142–143. o.; *Lukinich I.*: i. m. HK 1926. 373. o.

68 *Matricula Defunctorum Ecclesiae R. C. Szőregh. Lib. 4. 1846–1862. p. 40.*, 1850. februári bejegyzés.

69 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 205. o.; *uő*: i. m. II. Szeged, 1899. 132. o.

az országra Szeged elvesztése. Ezért utasítsa Vécsey Károly tábornokot, hogy seregéből néhány harcezdett zászlóaljat küldjön vissza Szeged védelmére.⁷⁰

Vukovics Sebő kormánybiztos Szegedről február 11-én tett jelentést Kossuthnak a szőregi vereségről. Kérte, hogy a felmerült ingerültség lecsillapítására az ott levő Osztróvszky József országgyűlési képviselő továbbra is Szegeden maradjon, mert „a criticus napokban kell, hogy népszerűbb egyének ne hiányozzanak”.⁷¹

Kossuth Lajos február 13-án a gúnyos bírálat hangján válaszolt a szőregi vereséget tudató szegedi polgármester jelentésére, aki — mint láttuk — rendes katonai erő segítséggel küldését sürgette. Kossuth ostorozta a gyáva futást, és szemrehányólag megemlítette, tavaly még azt fogadták, hogy a hazát mentik meg, s most önmagukat sem tudják 7000 szerbtől megmenteni. Szeged és Vásárhely 100 ezer magyar lakossága megszaladt. Azért szedje össze magát a két város, és segítsen magán, mert az oly fegyveres népet, mely fél és fut, nem a kormány, de még az Isten sem mentheti meg. Szeged csak úgy veszhet el, ha magát elveszni engedi.⁷²

Kossuth Damjanich János tábornokot utasította, hogy egy dandárjával saját személyes vezérlete alatt siessen Szeged tájára, és verje vissza a szerbeket.⁷³

A szerb felkelők február 11-én három felől egész hosszában Újszegedet is megtámadták, sőt déltájban már Szegedet kezdték ágyúzni.⁷⁴ A vár tetejéről az ágyúk élénken viszonzták a szerbek lövéseit, akik a befagyott folyón Alsóvárosnál az átkelést is megkísérelték, de a Wasa gyalogosok — az 1848 őszén a honvédsereghez csatlakozott császári királyi 60. Wasa gyalogezred 2. zászlóaljbeli katonái — visszaverték őket. Hadik Gusztáv a Tisza szakadozó, „szotyékos” jegén át halálbüntetés terhe alatt megtiltotta az átkelést, de a türelmüket vesztett nemzetőrök — tisztjeik intése ellenére — délután négy óra tájban Gombás József százados vezérlete alatt nekiindultak a szakadozó jégtábláknak, s azokra itt-ott deszkákat helyeztek el. Így jutottak át bámulatos ügyességgel, a legnagyobb életveszély közt a túlsó partra.⁷⁵ „Szegeden maga a nemzetőrség lépett fel támadólag. A vén családapák, megértve, hogy a szerbek Új-Szegedre jöttek, átmentek a jégen...”.⁷⁶

A Tisza bal partján, Szegeddel szemben fekvő Újszeged „egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezvén a szőregi út mellett terjed ki”.⁷⁷ A Tiszán átkelt nemzetőrök az újszegedi Nagy utcán (a mai Vedres és Csanádi utca), s a községháza udvarában állomásozó ellenséget

70 Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 206. o.

71 KLÖM XIV. Budapest, 1953. 486-487. o.

72 Uo. 426-427. o.; CsmL Biz. közgy. ir. 36/1849. sz. Kossuth Lajos levele Szeged város közönségének. Debrecen, 1849. február 13.; Uo. Biz. közgy. jkv. 1849. február 17., 36. sz.; Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 206. o., Okmánytár 13. sz.; uő: i. m. II. Szeged, 1899. 132-133. o.

73 Borus József: i. m. Budapest, 1975. 212. o.; Kossuth levele Szeged város közönségének a február 11-i és 13-i sikeres fordulat után érkeztet meg Szegedre, s a közgyűlésen egész meglepetést keltett. A polgármesternek meghagyták, hogy többé semmiféle más levelezést senkivel ne folytasson, csak amit a közgyűlés elhatároz. Lásd Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 206. o.

74 Figyelmező. 1849. február 20., 26. sz. 103. o. 1. hasáb; Uo. 1849. február 24. 30. sz., 119. o. 1. hasáb; Lukinich Imre: i. m. HK. 1926. 373. o.; Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 209-210. o. Hadik Gusztáv jelentése Kossuthhoz az újszegedi útközetről.; CsmL Biz. közgy. ir. 209/1849. sz. Valdner Móric folyamodása Szeged város közgyűléséhez. Szeged, 1849. június 23. „... f. évi február 11-én Szeged Városnak a szerviánusok által történt ágyúztatása...”; Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 207-208. o.

75 Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 207-208. o.

76 Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848-49-ből. Budapest, 1980. 55. o.; Nép Barátja. 1849. május 13. 17. sz. 262. o. „A szegediek a rákok torkában lévén, midőn megtámadtattak, tömegestől keltek fel, asszony, gyermek mind együtt és úgy verték el a vad dulókat”.

77 Vályi András: Magyar országnak leírása. III. Buda, 1799. 341. o. Új Szeged.

vératlanul oldalba támadták és Semsey százados vezérlete alatt kiverték a rablással elfoglalt ellenséget a helységből. Mintegy 67 szerb maradt halva a csata színhelyén, a többiek pedig vad futásban kerestek menedéket.⁷⁸

A szőregi szerb lakosok a magyar nemzetőrök közeledésének hírére mind elmenekültek. A feldühödött nemzetőrök felkoncolták Lausevic fűszerkereskedőt, aki az újszegedi szerbek közül egyedül maradt otthonában.⁷⁹

A szerbeknek egy másik csapata ugyanezen a napon Horgossal átellenben is megkísérelte a Tiszán való átkelést, hogy az újszegedi támadókkal együttműködve a várost oldalról is ostrom alá vegye. A Horgoson állomásozó szegedi nemzetőrök azonban megakadályozták az átkelést. Ugyanez a szerb csapat ezután a Tisza mentén feljebb, a Boszorkány-szigettel átellenben, újból megkísérelte az átkelést. Itt viszont a lengyel származású Henryk Forget kapitány a Wasa-zászlóaljjal akadályozta meg a szerbek átkelését a jégen.⁸⁰

A győzelem napján „Hazafi” aláírással falragaszok jelentek meg a városban, amelyek az újszegedi győzelmet és Szeged polgárainak dicsőségét illő módon magasztalták, s a polgárokat a szerb sereg további üldözésére és újabb megtámadására, szőregi állásaikból való kiverésére ösztönözték.⁸¹ Vukovics Sebőnek, a délvidéki hadsereg országos biztosának erélyes közbenjárására Hadik Gusztáv csakugyan támadásra határozta el magát. Még az újszegedi győzelem estéjén meghagyta Houchard Ferenc gőzhajókapitánynak, hogy uszályhajókból a Tiszán mielőbb hidat rögtönözzön.⁸²

A szerb felkelők befészkeltek magukat Szőregre; a helység körül azonnal több erős sáncot kezdtek emelni. Hadik Gusztáv február 12-én a Tisza olvadó jégén át uszályhajókból hidat veretett. A hídépítő munkálatot Újszegedről az átköltözött honvédszázad és két szakasz huszár, ezenkívül a rókusi 1. nemzetőrszázad fedezte.⁸³ Hadik a rendelkezése alatt álló katonasággal és nemzetőr-séggel február 13-án reggel a szerbeket újból megtámadta.

Igmándy Sándor őrnagy három támadó oszloppal vonult Szőreg ellen. A bal szárnyon Bene Lajos őrnagy parancsnoksága alatt a Csongrád megyei nemzetőrök, valamint egy löveg, nemzetőr lovasság fedezete alatt, a régi Marosra támaszkodva, Szőreg északi kiszögellésének tartottak. Középen Forget százados parancsnoksága alatt a Wasa zászlóalj négy százada és három löveg, fél század lovasság fedezete alatt, a falu nyugati részére nyomult. A jobb szárnyon Igmándy őrnagy a 8. honvédszászlóaljat, másfél század huszárt, 50 lovas nemzetőrt, két löveget fél század huszár fedezete alatt a község délnyugati sarkára irányította. Ezt az első harcvonalat követte második vonalban az összes többi nemzetőr, Mihalovics Mihály őrnagy parancsnoksága alatt.⁸⁴

A támadás reggel hét órakor kezdődött. Nyolc órakor a Wasa-zászlóalj és a 8. honvédszászlóalj csapatai már rohamra indultak. Az ellenség a sáncokkal megerősített Szőregről makacs ellenállás után kénytelen volt meghátrálni a Forget

78 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 209–210. o. Hadik Gusztáv jelentése Kossuthhoz az újszegedi ütközetről.; *Szeremlei Samu*: i. m. II. Pest, 1867. 50. o.; *Pap János*: i. m. Szeged, 1886. 226. o.; Hadik jelentése szerint 50 – nagyjából szerb – esett el, a Közlöny 1849. évi 39. számában egy más hivatalos jelentés alapján a szerb halottak számát 95-re becsülték.

79 *Reizner János*: i. m. Szeged, 1884. 207–208. o.; A nemzetőrségnek egy halottja és három sebesültje volt. A Wasa gyalogosok közül egy tizedes esett el. Lásd *Szilágyi Sándor*: A magyar forradalom férfiai. Pest, 1850. 145. o.; *Reizner János*: i. m. Szeged, 1884. 211. o., 2. sz. jegyzet.

80 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 208–210. o.

81 Uo.; Okmánytár 14. sz.; Somogyi-könyvtár (Szeged) Grün-nomda anyaga, 518/b. sz. Hazafi aláírással. Szeged, 1849. február 11.

82 A Tiszán öt hadi gőzös közlekedett, majdnem valamennyi Szegeden volt téli kikötőn. Lásd *Reizner J.*: i. m. Szeged 1884. 211. o., 1. sz. jegyzet; Márczius Tizenötödike. 1849. május 19. 26. sz. 103–104. o.

83 *Reizner J.*: i. m. Szeged, 1884. 211. o.

84 *Olchváry Ödön*: i. m. Budapest, 1901. 142–145. o.

százados által vezetett Wasa és az Igmándy őrnagy parancsnoksága alatt álló 8. honvédszászlóalj ismételt rohamai előtt.⁸⁵

A nemzetőrség is vitézül viselte magát, s a szőregi ütközet sikerében komoly szerepe volt.⁸⁶

Az ellenség száznál több halottat és sebesültet hagyott a csatatéren. Az ütközet hírére Štefan Kničanin, a szerbiai önkéntesek parancsnoka is Szőregre igyekezett eljutni Bébárról, mire azonban a szerb segédcsapatok megérkeztek volna, az ütközet véget ért; a magyarok Szegedre, a szerbek Deszken és Szentivánon át Bébára, Gyálára, sőt egészen Törökkanizsáig vonultak vissza. A magyar csapatok a visszafoglalt Szőreget porrá égették; „Szőreg község füstfelhőben elhamvasztott állapotban vala”.⁸⁷

A szerbek újszegedi és szőregi veresége, és Damjanich János szolnoki győzelme Jellačić fölött, megghiúsította a bán tervét, hogy a Maros-vonalat birtokba venni szándékozó szerb-délvidéki hadtesttel összeköttetésbe lépjen.⁸⁸ A kettős — újszegedi és szőregi — győzelem visszavetette az ellenség előnyomulását és március közepéig, Perczel Mór hadjáratának megindulásáig, gátat vetett a Délvidéken az ellenség további terjeszkedésének.⁸⁹ Mivel azonban Hadik Gusztáv ezredesnek nem volt elegendő ereje, sem utasítása a támadás folytatásához, így csupán Szeged és közvetlen környéke kézben tartására szorítkozott. Ebből a célból a Tisza bal partján a Marostól majdnem a Boszorkányszigetig nyúló földsáncokat emeltetett. „Mi Szegeden most csendességben vagyunk — írják március 3-án —, sáncaink Szőreg felé készülnek, előőrseink ágyúkkal Új-Szegeden vannak...”⁹⁰

85 Figyelmező, 1849. március 2. 35. sz. 138. o. 1. hasáb.

86 Reizner J.: i. m. Szeged, 1884. 211. o., 213–214. o.; *uő*: i. m. II. Szeged, 1899. 138. o.

87 Figyelmező, 1849. február 20. 26. sz. 103. o. 1. hasáb; *Olchváry Ödön*: i. m. Budapest, 1901. 143. o.; *Szeremley Samu*: i. m. II. Pest, 1867. 53. o.; *Reizner János*: i. m. Szeged, 1884. 206–212. o.; *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 302., 313–314. o.; *Pap János*: i. m. Szeged, 1886. 226–227. o.

88 *Thim József*: i. m. I. Budapest, 1940. 313. o.

89 *Rüstow*: i. m. Pest, 1866. 205. o.; KLÖM XV. Budapest, 1955. 293. o., 2. sz. jegyzet.

90 Közlöny, 1849. március 6. 45. sz. 158. o. 122. hasáb.